

נספח -

**מקום ההורים בתהליך החינוך
המיני-חברתי של אדם עם אוטיזם**

מקום ההורים בתהליך החינוך המיני- חברתי של אדם עם אוטיזם

עיבוד מאמר מאת רונית ארגמן, MSW, מנהלת מקצועית "מכון רם"*

מאמר זה סוקר את מאפייני ההתפתחות הפסיכו-סקסואלית של אנשים עם אוטיזם וליקויים בתקשורת, מהותו של החינוך המיני-חברתי, תפקידו של ההורה בחינוך המיני-חברתי והתייחסות למספר נושאי בסיס רלוונטיים להדרכת ההורים.

גישה ערכית לחינוך מיני-חברתי

הצורך בהבנה ובידע בסיסי בנוגע לחינוך מיני-חברתי מתבסס על אמונה כי מיניות האדם טובה ובריאה במהותה ומהווה חלק בלתי נפרד מהקיום האנושי ומאיכות החיים של כל פרט. אמונה זו רלוונטית גם לבני-אדם עם אוטיזם וליקויים שונים בתקשורת. יכולת הפרט להתייחס לעצמו כיצור מיני, לאהוב את גופו ולהנות ממנו, ללמוד ליצור קשרים חברתיים זוגיים ומיניים ולהתנהג באופן בטוח, מקובל ומספק - כל אלה הם תוצר של תהליך חינוכי מתמשך לכל אורך החיים. שותפים לו בראש ובראשונה בני המשפחה ובהמשך גם אחרים בסביבה הרחבה. תהליך עבודה עם הורים בתחום זה צריך להתחיל כבר בגיל הרך ומטרתו לצַיֵד את ההורים בבטחון שבעשייה, בגישות ובמינומנויות רלוונטיות ובתמיכה במשימה זו. הקניית חינוך מיני-חברתי מגיל צעיר תהווה גורם מגן מפני מצבי סיכון אפשריים, תפחית את האפשרות של ביצוע התנהגויות מיניות לא מתאימות ותגדיל את האפשרות של התנסויות מיניות וחברתיות בריאות. כל תמיכה מקצועית במשימה זו תשפר באופן משמעותי את איכות החיים של הפרט ומשפחתו.

---

* לקשר: "מכון רם", שרותים פסיכולוגיים פונטוביץ בע"מ - חינוך, הדרכה, ייעוץ וטיפול בתחום המיני-חברתי, בוגרשוב 69, תל-אביב. מען למכתבים: ת.ד. 48182 תל-אביב 61840
טלפון: 03-6206210 פקס: 03-6204169 דוא"ל: machonram@gmail.com

מאפייני התפתחות פסיכו-סקסואלית של אנשים עם אוטיזם וליקויים בתקשורת

- ☐ לאדם עם נכות התפתחותית צרכים רגשיים, פסיכולוגיים וחברתיים לקשר אנושי ולקִרְבָּה כמו לכל אדם.
- ☐ שלבי ההתפתחות הפסיכו-סקסואליים חלים באופן דומה אצל א/נשים עם ובלי נכות. אולם, קצב המעבר משלב לשלב יכול להיות שונה, ההתמודדות (כוחות פנימיים) עם המטלות ההתפתחותיות בכל שלב יכולה להיות קשה יותר בקרב א/נשים עם נכות התפתחותית והם עשוי להזדקק לסיוע מגורמים חיצוניים.
- ☐ תהליך ההתפתחות הגופנית-מינית של ילדים עם אוטיזם תקין, בדרך כלל, ומתקיים בהתאם לטווח הנורמטיבי המקובל בחברה הרחבה. עם זאת, יש קבוצה של בנים ובנות המתפתחים מוקדם מהמקובל. התפתחות מינית מוקדמת נחשבת אצל בנות מתחת לגיל שמונה ואצל בנים מתחת לגיל תשע. במקרים אלו יש צורך לפנות בדחיפות לייעוץ רפואי ולשקול התערבות רפואית לעיכוב ההתפתחות המינית. בקרב ילדים עם ASD [Autistic Spectrum Disorders] במצבים קשים, ניתן לשקול התערבות רפואית, לפי הצורך, גם בגיל מאוחר יותר. טיפול זה נעשה במרפאות גדילה או מכוני אנדוקרינולוגיה.
- ☐ קיימת גם תופעה הפוכה של עיכוב בהתפתחות. בנות ובנים בגיל 14 ומעלה שטרם מראים הופעת סימני מין משניים, מומלץ שיהיו במעקב רפואי.
- ☐ לעומת התפתחות גופנית תקינה, תהליכי ההתפתחות החברתית, הרגשית והקוגניטיבית אינם מתפתחים באותו קצב ונוצרים פערים המשפיעים על יכולת הילד וסביבתו להתמודד באופן אפקטיבי עם השינויים ההתפתחותיים. לעיתים, אף ישנה החמרה בתפקודים השונים בשל הקושי בהתמודדות עם שינויים אלו.
- ☐ חרדה מוגברת סביב שינויים ומעברים תבוא לידי ביטוי באופן קיצוני סביב תקופות של שינויים התפתחותיים ויכולה אף ליצור משברים התפתחותיים משמעותיים למשל בגיל ההתבגרות. יש צורך בתהליך הכנה ארוך ויצירת מסגרת ליווי והדרכה הן למתבגר והן למשפחה. יצירת תהליך חינוכי שכזה מהגילאים הצעירים יכול להקל בגיל ההתבגרות ולצמצם את הפערים האמורים.
- ☐ התייחסות הסביבה המטפלת משפיעה באופן ניכר על התפתחות עמדות ודפוסי ההתנהגות מיניים-חברתיים של ילדים ומתבגרים עם הפרעות בתקשורת. שכיחים מאד דפוסי התייחסות סביבתית כמו אל תינוק ומיעוט הזדמנויות לפיתוח של עצמאות והתנהגות תואמת גיל כרונולוגי. קיימות, לעיתים, תגובות סביבתיות קשות כלפי גילוי עניין מיני.
- ☐ מאפייני הלכות ישפיעו על מיניות האדם באופנים שונים, למשל:
  - ייתכן קושי בתהליכי התקשורת בילדות ובהמשך גם ביצירת קשרים אינטימיים משמעותיים.

- במהלך ההתפתחות תיתכן פגיעה בתהליך גיבוש הזהות העצמית הכללית והמינית (כולל נטייה מינית), ובדימוי עצמי ומיני.
- קיים קושי בלמידה חברתית, בהבנה ובפענוח קודים וכללים חברתיים והתנהגויות חברתיות מקובלות ומתאימות. אלו יכולים להביא להתנהגות חברתית לא מתאימה ואפילו מסכנת / מסוכנת.
- קיים קושי בזיהוי וביטוי רגשות, גילוי אמפטיה כלפי הזולת ובהדדיות, קושי בפעילות משותפת עם אחרים וביצירת קשרי חברות משמעותיים.
- קיים חוסר בכישורים, מיומנויות והזדמנויות ללמידה ולהתנסויות חברתיות, ותיתכן התפתחות תחושת בדידות ופיתוח זהות עצמית כ"שונה", "דחוי" – במיוחד אצל אנשים עם אוטיזם בתפקוד גבוה.
- פיתוח תלות רגשית ופיזית בטיפול עצמי על-ידי אחרים המביאה להתפתחות חוסר אוניס נרכש, עיכוב בהפנמת מושג הפרטיות, קושי בהגדרת גבולות הגוף ושליטה בגוף.
- אפיונים גופניים כמו: רגישות שונה למגע ותחושות גופניות, סרבול מוטורי וקשיים מוטוריים, אי שקט פסיכומטורי, אלו יכולים להשפיע על תפיסת הגוף, התנהגויות גופניות מיניות שונות ואף להפרעות בתפקוד מיני.
- התנהגות מוזרה, לעיתים סטריאוטיפית, תוך שימוש בצלילים ובאובייקטים שונים יכולה לאפיין גם התנהגויות מיניות.
- קשיים בניהול, ויסות ודחיה של דחפים יכולים לאפיין גם התנהגות מינית.
- תסכול סביב אי יכולת למצות רצונות, צרכים ועניין בתחום המיני-חברתי יכול לבוא לידי ביטוי בהתנהגויות לא מתאימות, פוגעות ומסוכנות.
- קיימת נטייה ל"השתמש" במגעים גופניים ומיניים, עצמיים או עם הזולת, כדרך התמודדות עם צרכים וקשיים שונים, למשל: אוננות כהתמודדות עם שעמום, תסכול, בדידות; שימוש בהתפשטות לשם קבלת תשומת לב.
- ☐ התנהגות הנראית מינית בשל המגע באיברי המין אינה בהכרח התנהגות הבאה לספק יצר או תחושת הנאה מינית, ייתכנו גורמים שונים המביאים לביצוע התנהגות זו. ההתעסקות בתחום המיני הופכת לנושא מרכזי וממשיכה להיות כזו לאורך השנים.
- ☐ משבר גיל ההתבגרות מאופיין בקושי בהבנת תהליכים גופניים התפתחותיים, קושי בשליטה בדחפים מיניים מתעוררים, ביטוי מיני במשחקים מיניים התפתחותיים השייכים לשלבים מוקדמים יותר והתנהגות מינית מוחצנת ועוד. הקושי בהתמודדות עם השינויים יכול לבוא לידי ביטוי בהתפרצויות כעס, התנהגות לא שקטה, אלימות כלפי חפצים, כלפי אחרים או פגיעה עצמית, התכנסות והסתגרות, ביצוע התנהגויות מיניות שאינן מקובלות חברתית, פגיעה

☐ ילדים, מתבגרים ובוגרים עם אוטיזם נמצאים בסיכון גבוה למכלול מצבי הפגיעה, כולל פגיעה מינית על ידי אחרים בסביבתם.

☐ התערבות מערכתית חיונית על מנת שאותם ילדים, מתבגרים ובוגרים עם אוטיזם יוכלו להתמודד באופן מסתגל, בריא, מספק ומוגן עם תהליכי הגדילה וההתבגרות ועם הצרכים המיניים-חברתיים ההולכים ומתגברים. יש צורך בתוכניות התערבות מערכתיות בתחום המיני-חברתי הכוללות את המשפחה, את אנשי הצוות במסגרות השונות [חינוך, דיור, תעסוקה, פנאי] ואת הבנים והבנות עצמם, החל מהגיל הצעיר ולאורך כל החיים.

מיניות האדם וחינוך מיני-חברתי: מושגים

מיניות היא חלק בלתי נפרד בחייו של כל פרט, כולל אנשים עם נכויות. אין לדבר על איכות חיים ללא התייחסות לתחום זה. המונח "מיניות" פותח לפנינו עולם שלם, הכולל היבטים אישיים וחברתיים - מהחוויה הייחודית הקשורה לעולמו האינטימי של כל אדם ועד נורמות חברתיות, אמונות וערכים. מושג מיניות האדם הוא רחב ביותר ומתייחס לכל היבטיה של ההוויה המינית המשקפת את האדם בכללותו, ואינו מתייחס לאיברי מין או לאקטים מיניים בלבד. מיניות האדם היא רבת-פנים, טבעית ומתפתחת מלידה ולאורך החיים תוך גילוי עצמי ויחסים עם אחרים, תוך התנסות במשחק, דמיון ופנטזיה ויצירת קשרים חברתיים, בין-אישיים, זוגיים ומיניים. מיניות כוללת: זהות עצמית ומינית, דימוי עצמי ומיני, יצירת קשרים חברתיים שונים (כולל יצירת קשרים רומנטיים, זוגיים ומיניים), התפתחות רגשית והתנהגות חברתית, מעורבות בחוויות נפשיות כמו אהבה, ריגוש ותשוקה וקשרים מיניים. סיפוק בתחום המיני יכול לגרום אושר ולהשפיע על איכות חייו של הפרט, ולחלופין - חוסר סיפוק עלול לפגוע ברווחה האישית. העולם המיני הוא מורכב, ולצד האפשרות להנאה וסיפוק, קיימים גם סיכונים לפגיעה. חינוך מיני-חברתי הוא תהליך הנמשך לכל אורך החיים. רבים נוטים להתייחס לחינוך מיני-חברתי כאל תוכניות הסברה המועברות לעיתים בבתי ספר. למעשה, תהליך זה מתחיל עם לידת הילד ומתמשך במהלך ההתפתחות - בילדות, בהתבגרות ונמשך גם בבגרות ושותפים לו בני משפחה, דמויות שונות בסביבתו הטבעית של הילד, מערכת החינוך, המדיה האלקטרונית והכתובה, בני המשפחה המורחבת ועוד. הגורמים המחנכים העיקריים בכל תחומי החיים וגם בתחום המיני הם ההורים ובני המשפחה. חינוך מיני הוא תהליך גלוי או נסתר, פורמאלי או בלתי פורמאלי, מתוכנן או מזדמן, שבאמצעותו לומד האדם ומגבש עמדות והתנהגויות הקשורות למיניות האדם בכלל ומיניותו שלו בפרט. מטרת החינוך המיני היא לסייע לפרט בפיתוח ובהגדרת הזהות המינית, הצרכים

- חינוך מיני-חברתי מבליט את ההקשר החברתי של העולם המיני -
- ☐ מושם דגש על זכותו של כל פרט לביטוי מיני, לפרטיות, לקרבה ולאינטימיות כמו גם להנאה מינית כל זאת בהתאמה לכללים החברתיים המקובלים לגבי התנהגות מינית.
  - ☐ התנהגויות מיניות הן חלק מההתנהגויות החברתיות של האדם ומיומנויות חברתיות משפיעות במישרין על ההתנהגות החברתית והמינית של הפרט.
  - ☐ למידה בתחום המיני-חברתי מתרחשת תוך כדי יחסי-גומלין חברתיים, למשל דרך תגובות הסביבה, חיקוי של אחרים בסביבה.
  - ☐ היבטים מיניים של הפרט תלויים גם בפיתוח קשרים חברתיים שונים, כולל פיתוח יחסים בין-אישיים קרובים וקשרים חברתיים המתאפיינים באינטימיות, בהדדיות ובאחריות.

מקום ההורה בחינוך מיני-חברתי

החינוך המיני הלא-פורמאלי מתבסס על העברת מסרים באופן יומיומי, ומתקיים לעיתים קרובות באופן לא מודע. למשל, הורה המתעלם משאלות של ילדו לגבי נושאים הקשורים למיניות האדם מעביר מסר שעל הנושאים הללו לא ניתן לדבר, או הורה המתייחס לאזור האגן ואיברי המין כמקומות שצריך להקפיד על היגיינה שלהם יותר משאר חלקי הגוף יכול להעביר מסר שאיברים אלו מלוכלכים. למסרים שאנו קולטים בילדות תהיה השפעה על המיניות המתפתחת בהווה ובעתיד.

גם כיום, במשפחות רבות, עדיין נמנעים מלשוחח על נושאים הקשורים למיניות האדם באופן ישיר וברור, ולעיתים כאשר ישנה התייחסות היא מצומצמת ומתמקדת בנושאים הקשורים למצבי סיכון כמו פגיעה מינית, מחלות מין או בהתפתחות מינית כמו קבלת הנְסֵת. ישנם הורים הרוכשים עבור ילדיהם ספרים העוסקים בנושאים אלו, אולם נמנעים משיח הנערך בכנות.

החששות העיקריים מפני פתיחת הנושא המובעים על ידי הורים הם: פריצת גבולות הפרטיות וכניסה לתחום האינטימי של מיניות ההורה, תחושה שהם חסרים בידע ובכלים

חינוך מיני ויצירת תקשורת פתוחה בבית תורמים לתחושת הערך של ההורה, והופכים את ההורה לדמות משמעותית יותר עבור הילד, דמות שניתן להעזר בה בכל מצב ואת הקשר הורה-ילד לקשר בעל משמעות עמוקה יותר. החינוך המיני מהווה גם גורם מגן מפני מצבי סיכון ופגיעה ומאפשר לאדם לבצע החלטות הקשורות למיניותו ולהתנהגות מינית באופן שקול, מודע ואחראי יותר.

עבור בנים ובנות עם הפרעות בתקשורת היכולת להתמודד עם התחום המיני ללא גורם מתווך היא מוגבלת. גם חומרים כתובים קיימים, אם יש ביכולתם לקרוא [מדובר בעיקר בא/נשים עם אוטיזם בתפקוד גבוה], לא תמיד יובנו באופן הראוי. הסיבה לכך היא שחומרים קיימים לוקחים כמובן מאליו למידה של כללים חברתיים הנעשית, בדרך כלל, על ידי ילדים באופן ספונטני. יתרה מזאת, חשיפה לחומרים כתובים בתחום המיני ללא תיווך יכולה להביא להצפה רגשית, לבלבול ולהתנהגויות מיניות לא מתאימות. לכן, גידול של ילד עם לקות בתחום התקשורתי מחייב את ההורה להיות שותף פעיל בחינוך בתחום זה. כאמור, חינוך מיני-חברתי לאנשים עם אוטיזם מחייב עבודה מערכתית וקשר שוטף בין הבית ובין מסגרות החינוך, הטיפול והשיקום.

התמודדות הורים של בנים ובנות עם ASD בתחום המיני-חברתי

- ☐ הורים רבים לילדים עם הפרעות בתקשורת מדווחים כי במהלך ההתפתחות הם נתקלים בהתנהגויות מיניות מוחצנות, שלא נתקלו בהם מול ילדים נורמטיביים כמו התפשטות או אוננות בפרהסיה, מגעים גופניים באחרים באיברי המין. המפגש עם המיניות, באופן שאינו מקובל חברתית מעורר אצל ההורה תחושות רבות כמו: לבלבול, חוסר אונים ויכול ליצור מצבים מורכבים ביותר כמו: ביצוע אוננות לבן / בת על ידי הורה או לקיחת נער צעיר ביותר לנערת ליווי.
- ☐ התחום המיני הינו תחום רגיש במיוחד בקרב ההורים ומעורר חרדות רבות באשר לניצול מיני, הריון לא רצוי, התנהגות מינית לא מתאימה, נישואין ועוד.
- ☐ המפגש עם המיניות המתפתחת של הורים לילד עם לקות בתקשורת היא חודרנית, בוטה ואינטנסיבית יותר מאשר הורה למתבגר ללא נכות.

- ☐ בקרב הורים, כמו בקרב שאר האוכלוסייה, ניתן למצוא תחושות של אי-נוחות ובושה ביחס למיניות בכלל ותחושות אשם ביחס למיניות שלהם עצמם. אלו משפיעות על תפיסתם את מיניות ילדם.
- ☐ חלק מן ההורים מושפעים בתפיסתם את מיניות ילדם מידע מוטעה וממיתוסים באשר למיניות של אנשים עם נכויות ולקויות.
- ☐ בקרב ההורים ניתן למצוא בלבול באשר לחינוך המתאים, בשל שינויים חברתיים רבים בתחום זה.
- ☐ חוסר ידע מביא לתחושות חוסר אונים בהתמודדות עם הנושא ובחירת דפוסים היכולים להביא ללמידה לא נכונה ואף כניסה למצבי סיכון.
- ☐ בהעדר הדרכה וליווי, יש הורים המפתחים דפוסים של התמודדות לקויה. השקעת אנרגיה בהתעלמות מהנושא או בהדחקתו משפיעה על התפקוד האישי של פרטים במשפחה ועל התפקוד המשפחתי.
- ☐ דפוסי "הגנת יתר" הינם דפוסים נורמליים להורים.
- ☐ יש חשיבות רבה לקשר בין הורים ואנשי הצוות המטפל. לכולם מטרה משותפת, שהיא רווחתו של הפרט.
- ☐ יתכנו הבדלים תפיסתיים משמעותיים בין ההורים ואנשי צוות בשל הבדלי תפקיד, תרבות, ידע ועוד.
- ☐ כדי לעבוד נכון בתחום המיני עם ילדים ומתבגרים עם אוטיזם יש לעדכן את ההורים ולקבל את תמיכתם וכן להפכם לשותפים בהתערבות, ככל האפשר.
- ☐ יש ליצור קשר של שיתוף ואמון טרם ההתערבות התחום המיני-חברתי.
- ☐ יש לעבוד על הסכם באשר לציפיות ההדדיות בתחום המיני-חברתי.
- ☐ יש לפעול להעצמת ההורים ותפקידם כמחנכים בתחום זה והדגשת תפקיד ההורה בתחום המיני-חברתי.

המסר העיקרי בהדרכת הורים בתחום זה הוא פיתוח גישה פרו-אקטיבית המעודדת שיח מתמשך בנושאים מיניים, תוך הדגשת ההיבטים הערכיים והתפיסתיים והקניית מיומנויות נדרשות. חינוך מיני מגיל צעיר יביא לרכישת מיומנויות חברתיות נדרשות, יקל על ההתמודדות עם המיניות המתפרצת בגיל ההתבגרות והבגרות, יפחית את הסיכון לפגיעה מינית וישפר באופן כולל את איכות החיים של הבן/בת עם הלקות וכלל המשפחה.

נושאים בסיסיים בחינוך מיני-חברתי

פרטיות

בחברה המערבית, פרטיות היא ערך בסיסי בכל הקשור לכבוד האדם, לגופו ולהתנהגות מינית. מושג הפרטיות מתפתח אצל ילדים מהגיל הרך. ילד ללא נכות יכול להתחיל לשמור על פרטיותו מגיל גן, הפנמה מלאה של המושג מתקיימת באופן הדרגתי רק בגיל בית-ספר. ילדים עם הפרעות בתקשורת מתקשים בלמידת המושג באופן ספונטני. זאת בשל שילוב גורמים הקשורים לנכות ולהתייחסות הסביבה. אוטיזם מקשה על רכישה ספונטנית של הערך החברתי ומגבירה את התלות באחרים לשם ביצוע משימות התפתחותיות, לעיתים, שלא בהלימה לגיל הכרונולוגי, למשל - בכל הקשור למשימות טיפול עצמי: לבוש והתפשטות, רחצה, עשיית הצרכים. בשל מאפיינים אלו קיימת נטייה בקרב הסביבה להתייחס לילד שלא בהתאמה לגילו ולשמר דפוסים התנהגותיים של גילאים צעירים יותר. בעבודה עם הורים עולה כי לעיתים, ההורה עצמו אינו שומר על פרטיות הילד ו/או פרטיותו שלו, עובדה המקשה על הילד עם אוטיזם ללמוד ולתרגל באופן שיגרתי את חווית הפרטיות. תהליך הלמידה הוא ארוך ואיטי, כמו בתחומי חיים אחרים, אולם גם אם הלמידה היא טכנית בעיקרה ניתן לראות אצל רבים, לאורך השנים, הפנמה והופעת "בושה".

עצמאות

כפי שצויין, ילדים רבים תלויים בהוריהם ובאחרים במשימות טיפול עצמי. למידת משימות אלה אפשרית אצל מרבית הבנים והבנות עם הפרעות בתקשורת ויש צורך להתחיל ללמד מגיל צעיר, כדי שיופנמו ויהפכו להרגל. לרכישת הרגלי עצמאות, בראש ובראשונה בכל הקשור לגוף, משמעות התפתחותית רחבה. דרך הטיפול העצמי בגוף לומד הילד כי הוא ישות נפרדת מאחרים בסביבתו, הוא לומד את תבנית הגוף וגבולותיו, הוא לומד לחוש את הגוף ואת חלקיו השונים (כולל אברי המין), הוא מפתח תחושת שליטה על גופו. כמובן שלמידת עצמאות מאפשרת למידת פרטיות רבה יותר ומאפשרת בהמשך, ניסוי ותהייה לגבי תחושות מיניות והתנהגויות מיניות (אוטו-ארוטיות) בפרטיות.

מרחב אישי ומרחקים חברתיים

שני מושגים אלו מתייחסים למקום הפרט מול אחרים בסביבתו ומתבססים על כללים חברתיים מקובלים, לא פורמאליים. המרחב האישי [personal space] הוא קו-גבול בלתי נראה, שקובע את המרחק הפיזי והרגשי שמציב אדם בינו לבין זולתו. המרחק החברתי (או מעגלים חברתיים) מתייחס למיון אנשים בסביבה לפי מידות קרבה רגשית ואמון וכללי התקשורת הפיזית והמילולית המתאימים לכל מרחק.

המיון המקובל לגבי העולם החברתי, בהתאמה לפרט ולסביבתו הייחודית, הוא :
הפרט עם עצמו : זהו עולמו הפרטי של האדם, הכולל מחשבות, רגשות והתנהגויות, כולל אוננות.

הורה / ילד / ובני המשפחה הקרובה - מרחק אינטימי : הקשר המשפחתי כולל קרבה רבה, אהבה, טיפוח ותמיכה. המשפחה אמורה להוות את המקום בו קיימים אמון, תמיכה ובטחון. ביטוי לתחושות האהבה מובעים גם על ידי קירבה גופנית ומגעיים רבים. אלו הולכים ומשתנים עם השנים בהתאמה להתפתחות המינית של הילד / בת. בקרב ילדים עם אוטיזם קיימת נטייה לשמר דפוסי מגע ילדותיים, שלא בהתאמה להתפתחות המינית. מצב זה יוצר בלבול אצל הילד / בת ויכול להביא למצבים מורכבים כמו בן המחזר אחרי אמו, בן הלוקח חפץ פרטי של אמו כמו חזייה כדי לאונן עמו, בת המנסה ליצור קרבה מינית עם אחיה ועוד. קיימת חשיבות במתן חום ואהבה אולם חייבת להיות התאמה במגע הפיזי לגיל הכרונולוגי של הילד / המתבגר, כפי שקורה עם כל מתבגר.

בן / בת זוג - מרחק אינטימי : הקשר הזוגי כולל קרבה רבה וביטוי של אהבה רומנטית ויכול לכלול גם מגעים הגופניים מיניים-ארוטיים. שאלת האפשרות ליצירת קשרים זוגיים בבגרות, עולה על ידי הורים רבים. יש הטוענים כי בשל הלכות לא ניתן לפתח קשר זוגי. בעבודה ישירה עם ילדים, מתבגרים ובוגרים עם אוטיזם עולה מרביתם צורך ועניין רב ביצירת קשרי חברות, כולל חברות רומנטית ויצירת מגע מיני. מימוש היבט זה בחייהם כבוגרים, באופן ייחודי המתאים לכל אחד על פי צרכיו ויכולתו, מצריך הכנה ולמידה חברתית ומינית מתמשכים לאורך תהליך ההתפתחות.

בני המשפחה המורחבת - מרחק אינטימי ואישי : אלו דמויות המוכרות לפרט במהלך השנים אולם לא מדובר בקרבה אינטימית, בדרך-כלל. לכן דפוסי המגע והקרבה צריכים להיות מותאמים וגם הם צריכים להשתנות בהתאם לגיל הכרונולוגי של הילד.

חברים קרובים - מרחק אינטימי ואישי : חברות היא קשר הדדי ושוויוני בין אנשים המכירים זה את זה (פנים מול פנים ולא דרך טלפון, מחשב, טלוויזיה) ואשר נהנים להיות ביחד. קשר החברות הוא קשר המתפתח לאורך זמן וכולל תהליך הכרות ובדיקה מי מתאים לי. לא ניתן לכפות קשר חברות. קשר החברות מבוסס על כבוד ואמון, חלוקה והדדיות. היכולת לתת ולקבל הוא בסיס עיקרי ליצירת חברות. רבים מבין הבנים והבנות עם הפרעות בתקשורת מתקשים בפיתוח קשרי חברות, קושי הקשור לאוטיזם. כך ניתן לראות יצירת קשרים עם דמויות סמכותיות או חברות חד-צדדית ודווח של רבים על בדידות קשה. פיתוח קשרי חברות תלוי בפיתוח מיומנויות וכישורים חברתיים לאורך השנים. אלו מצריכים למידה מתוכננת ומתווכת ולא נעשית כמעט בקרב אוכלוסייה זו באופן ספונטני.

חברים לעבודה/מכרים - מרחק אישי : קשר של היכרות מתמשכת בשל פעילות משותפת או עניין משותף כמו שכנים לבניין. מידת האימון היא מוגבלת, השיח הוא קצר ומוגבל יותר ומתייחס לעניינים כלליים ולעדכונים מוגבלים על חיי הפרט. השימוש במגע גופני הוא מוגבל ביותר, בדרך כלל לברכת שלום.

אנשי מקצוע - מרחק חברתי : קשר מקצועי לצורך ספציפי ומכורח התפקיד בלבד. האמון, השיח והמגע הגופני מוגבלים ואינם כוללים קרבה אינטימית. ניתן למצוא בשטח בלבול רב לגבי מקומם של אנשי הצוות במסגרות השונות ונראים ביטויים גופניים ומילוליים שלא בהתאמה לגילו של האדם עם אוטיזם ו/או לסוג הקשר. אין ספק שהכרות ארוכת השנים ועזרה טיפולית יוצרות קרבה. יחד עם זאת, אנשי הצוות הם אנשי מקצוע ולהם תפקיד מוגדר ואחריות מקצועית. אי-שמירה על גבולות מקובלים בתקשורת בתוך המערכות המטפלות יוצרת למידה מעוותת, בקרב הבנים והבנות, של דפוסי הקרבה והמרחק החברתי.

זרים - מרחק ציבורי : אלה אנשים, שאינם מוכרים לפרט, אין לו אמון בהם, ואין שיח או מגע גופני עמם פרט למקרים חריגים כמו בקשת עזרה בעת מצוקה.

קשר עם ילדים : למעט בני משפחת המוצא, מומלץ להימנע ממגע גופני בין ילדים שאינם בני אותו גיל, וזאת בשל סכנה של משחק בין מתבגר / בוגר וילדים, אשר עלול לכלול גם משחקים מיניים ואשר עלולים להוות מקור לאי-הבנות, ואפילו האשמה במגעים מיניים פוגעים.

רצף התפתחות המינית והבדלים בין המינים

ילדים ומתבגרים רבים מתקשים להבין את מהלך ההתפתחות המינית והשינויים המתפתחים. מהגיל הרך יש צורך להדריך את הילדים לגבי מבנה הגוף, איברי הגוף ותפקידם, כולל גם איברי המין, ותוך התייחסות להבדלים בין המינים. ההתייחסות לאברי המין צריכה לכלול גם מתן שמות מתאימים ומקובלים אלו יסייעו בעתיד בשמירה על בריאות מינית. חשובה הדגשת שייכות הילד לקבוצת מְגֵדָר (בן או בת) ויצירת תחושת השייכות על ידי חיזוקים, פעילויות ושיח. חשוב להדגיש גם את גילו של הילד הן באופן מילולי והן בתפיסה כוללת. תפיסה זו מציבה את הגיל הכרונולוגי כגיל ההתייחסות ולא מתייחסת רק אל רמת התפקוד.

התייחסות לרצף ההתפתחות המינית מסייעת בהכנה לקראת כניסה לגיל ההתבגרות ומסייעת בהבנת התהליך כטבעי, הדרגתי וככזה שניתן להתמודד עימו. מומלץ להתחיל ההכנה לקראת גיל ההתבגרות טרם התחלת הופעת השינויים הפיזיולוגיים.

התנהגות מינית אוטו-ארוטית (אוננות)

אוננות היא דרך של האדם להנאה מינית עצמית דרך גירוי ישיר של איברי המין על ידי ליטוף, חיכוך, שפשוף, או על-ידי גירוי עצמי של חלקי גוף אחרים. התנהגות זו נרכשת דרך גילוי ספונטני או מכוון של מגע בגוף אשר גורם להנאה. בנים ובנות רבים עם הפרעות בתקשורת משתמשים באוננות לא רק כדרך להנאה מינית אלא גם כדרך התמודדות עם מצוקות שונות כמו שעמום, צורך בתשומת לב ועוד. הכוונת הילד / מתבגר מגיל צעיר לשמירה על כללים חברתיים מתאימים תסייע לו להתנהג באופן מקובל יותר ולשמור על

רצף ההתנהגות המינית

התנהגויות מיניות נצפות על פני רצף, בהתאם להיבט החברתי והאישי: בקצה אחד נמצאת התנהגות מינית שמתאימה לנורמות החברתיות, תואמת לגיל הפרט ולהתפתחותו הטבעית ואינה מצריכה התערבות. בקצה השני של הרצף נמצאת התנהגות מינית, שאינה מתאימה ו/או פוגעת, אשר מצריכה התערבות טיפולית ולעתים אף התערבות לפי חוק. בין שני הקצוות ניתן למצוא רצף התנהגויות מיניות שונות, מעוררות דאגה, המצריכות התערבות חינוכית ו/או טיפולית כמו: התנהגות הנעשית בהתאם לכללים חברתיים אולם אינה תואמת את מהלך ההתפתחות של הפרט, או ביטוי מילולי לגבי כוונת פעולה של התנהגות מינית פוגעת. הרצף המוצג מתייחס למכלול הילדים והמתבגרים ללא קשר לפרופיל האוטיזם האישי.

התנהגות מינית מתאימה: מתייחסת לגילויי עניין והתנהגות מיניים בהתאמה לגיל ולשלב ההתפתחות, כל זאת בהתאם לנורמות המקובלות. כך, למשל, גילויי סקרנות מינית במשחק ילדים כמו רופא-חולה או אבא-אמא, הם התנהגות מינית טבעית ושכיחה, בתנאי שהיא מתקיימת בשלב התפתחות מתאים (גיל גן ותחילת בית-הספר היסודי) ובהתאם לכללים מקובלים (בלי מגע באיברים פרטיים של ילד אחר). החינוך לנורמות התנהגות הוא תהליך המתרחש באופן הדרגתי, החל מהגיל הרך ובשלבם הראשונים, שבהם הילד מגלה את גופו ומפתח אינטראקציות עם אחרים בסביבתו. בהדרגה הילד לומד לדעת מהי התנהגות מתאימה, מה מותר ומה אסור. זאת, בתנאי שהוא גדל בסביבה תומכת מבחינה רגשית וחברתית, המאפשרת גילוי והתפתחות של יחסים בין-אישיים, שיחה במגוון הנושאים המיניים וקבלת מידע המתאים לגיל ולמקובל בסביבה.

התנהגות מינית שאינה מתאימה: משמעה עיסוק בהתנהגות מינית שלא בהתאמה לכללים חברתיים מקובלים ו/או לגיל הפרט והתפתחותו, התנהגות הפוגעת בתפקוד הפרט בתחומי חיים שונים או היוצרת מצב של סיכון גבוה לפגיעה והתנהגות מינית כפייתית. הגורמים להתנהגות לא מתאימה הם רבים ומגוונים: למידה חברתית לא נכונה; בלבול בתחושת גבולות הגוף עקב חוויות חודרניות (כמו טיפולים רפואיים); התנסות מינית לא מתאימה לגיל ולרמת ההתפתחות; תגובה למצב רגשי, לתחושת מתח, בלבול וחרדה; תגובה לגרייה מינית יתרה מסיבות שונות; תוצר של חיים במשפחות, שהגבולות בהן אינם ברורים. הסיבות האפשריות להתנהגות שאינה מתאימה הן מורכבות ומחייבות בירור מעמיק על ידי אנשי מקצוע. תהליך הבירור כולל היבטים רפואיים, משפחתיים, פסיכולוגיים ומיניים. כך או אחרת, שום מצוקה אינה מצדיקה התנהגות מינית לא מתאימה או פגיעה בעצמי או באחר.

התנהגות מינית פוגעת: כוללת פגיעה מינית של הפרט בעצמו או באחר, או פגיעה בו על ידי אחרים באופן ישיר או בשל חשיפת עצמו לפגיעה מידי אחרים.

חשוב לזכור: לא כל התנהגות נצפית הנראית מינית היא על רקע צורך או דחף מיני.

- כדי ללמוד מהי התנהגות מינית מתאימה לעומת התנהגות שאינה מתאימה, יש צורך ב:
- ☐ תגובות של דמויות משמעותיות בסביבה המסבירות את כללי ההתנהגות המצופים (מקום, זמן, אופן).
  - ☐ תגובות של דמויות משמעותיות בסביבה באופן מכובד, ישיר וברור כאשר הם מתבצעים באופן שאינו מתאים.
  - ☐ תגובות בכל פעם כאשר ההתנהגות אינה מתאימה (התעלמות מהווה אישור לפעולה).
  - ☐ הצעת חלופות להתנהגות האמורה.
  - ☐ מתן חיזוקים חיוביים על התנהגויות מתאימות.

קשרי חברות רומנטית וקשרים זוגיים: במשך שנים נשמעו קולות שטענו כי ילדים, מתבגרים ובוגרים עם ASD אינם מסוגלים ו/או רוצים ביצירת קשרים חברתיים וזוגיים. בשיח ישיר עם אוכלוסייה זו עולים ביטויים רבים ומגוונים של עניין חברתי רב, כולל גם עניין רומנטי, זוגי ומיני. קיים טווח רחב ומגוון של צורך, עניין ורצון בתחום זה. עם זאת ברור כי רכישת כישורים חברתיים מהגיל הרך, הזדמנויות להשתייכות חברתית לקבוצת שווים, התנסויות חברתיות לא-פורמליות ("אחד על אחד") וכו', מהווים את התשתית ליצירת קשרים משמעותיים בבגרות. קשרים זוגיים יכולים לבוא לידי ביטוי בצורות מגוונות ביותר. לאופן הביטוי אין משמעות אלא לקשר ולתחושת האושר האישי, כל זאת בתנאי שאין סיכון ופגיעה ותוך שמירה על כללים חברתיים מקובלים. חשיבות רבה יש למסר מתמשך של דמויות משמעותיות בסביבת הפרט ביחס ליצירת קשרים חברתיים, רומנטיים ומיניים כאפשרות קיימת, בהתאמה לצרכי הפרט, עניינו ויכולותיו.

לסיכום

- ☐ חשוב להכיר, לקבל ולהבין שמיניות היא חלק מהותי ומשמעותי בחייו של כל אדם באשר הוא. כמובן, גם בחייו של אדם עם אוטיזם.
- ☐ התחלת חינוך מיני צריכה להתקיים באופן מודע מהגיל הרך. הכנה לקראת תהליכי ההתבגרות צריכה להתחיל זמן רב מראש.
- ☐ הגדרת הזהות העצמית כוללת זהות מינית וצריכה לכלול גם התייחסות לאוטיזם כחלק ממרכיבי הזהות.
- ☐ הקניית כללי התנהגות חברתית מקובלים לאורך תהליך ההתפתחות בכל המסגרות והקשרים של הפרט מהווים את התשתית גם בתחום המיני.

- ☐ יצירת הזדמנויות חברתיות והקניית ותרגול מיומנויות חברתיות מהווים את התשתית ליצירת קשרים חברתיים, ולקראת פיתוח קשרים זוגיים ומיניים בבגרות.
- ☐ הקניית מושג "המרחב האישי" ופרטיות תוך תרגול משימות של עצמאות, בעיקר בכל הקשור למשימות טיפול עצמי ובחירה עצמית מהווים בסיס להגדרה עצמית, לאסרטיביות מינית, להתנהגות מינית מתאימה ומהווים גורם מגן מפני מצבי סיכון, ניצול ופגיעה.
- ☐ תגובה מיידית, חד משמעית וברורה להתנהגות חברתית / מינית, שאינה מתאימה תוך מתן הסבר והכוונה להתנהגויות חלופיות, מהווה בסיס ללמידה של התנהגויות מיניות.
- ☐ לאנשים עם ASD יכולת, עניין ורצון ביצירת קשרים חברתיים כולל קשרים רומנטיים, זוגיים ומיניים, בהתאמה אישית. קיימות צורות רבות ומגוונות ליצירת קשרים אלו. התפתחות קשרים מסוג זה תלוי במסרים חברתיים, רכישת מיומנויות רלוונטיות בתהליך ההתפתחות, הזדמנויות חברתיות ופיתוח אמונה עצמית בנושא.
- ☐ לילדים, מתבגרים ובוגרים עם הפרעות בתקשורת יש צורך בחינוך מיני, הדרכה והכוונה לאורך החיים, לגבי התמודדות עם תחושות ודחפים מיניים- חברתיים ויצירת קשרים חברתיים ומיניים. יש צורך בליווי והדרכה גם להורים ולבני המשפחה ולצוותים המטפלים במסגרות השונות. ללא הדרכה וליווי ימצאו במצבי סיכון לפגיעה מינית ולהתנהגות מינית, שאינה מתאימה ויתקשו לממש את צרכיהם המיניים באופן מהנה, מספק, מוגן ובטוח.